

CONTRIBUȚIE LA CUNOAȘTEREA RITULUI FUNERAR AL PURTĂTORILOR CULTURII GUMELNIȚA

(Grupul de morminte de la Dridu)

EUGEN COMȘA

În ultimii ani s-au descoperit, pe întinsul țării noastre, tot mai multe morminte și unele necropole din epoca neolitică, fapt care îndeamnă pe arheologi la studierea amănunțită, din toate punctele de vedere, a acelor complexe¹. Analiza lor permite să se facă precizări cu privire la ritul și ritualul funerar din timpul culturilor respective, precum și formularea unor concluzii deosebit de interesante referitoare la tipul și structura populației corespunzătoare, ca și altele de ordin demografic. Acestea nu se pot formula decât în urma unei colaborări strânse între arheologi și antropologi.

În studiul nostru vom aprofunda diferite probleme privitoare la o serie de morminte neolitice din nordul județului Ilfov.

*

Grupul de morminte de care ne vom ocupa a fost descoperit de către prof. Ion Nestor și de Eugenia Zaharia, în timpul săpăturilor arheologice din anii 1956², 1957³ și 1959⁴, în cadrul complexului din perioada feudală timpurie, situat între satele Dridu și Coșereni, jud. Ilfov. Prin bunăvoința prof. Ion Nestor mi-au fost încredințate pentru publicare, atât planurile scheletelor, cât și descrierea lor amănunțită. Oasele scheletelor de la Dridu au fost predate prof. Olga Necrasov, care în colaborare cu Maria Cristescu le-a studiat și publicat.⁵ Din studiul respectiv vom extrage diferite date importante pentru analiza noastră.

În cuprinsul șantierului arheologic amintit, în diferite șanțuri, la distanță unul de altul, au fost găsite și cercetate nouă morminte de înhumare⁶. Ținând seama de caracteristicile mormintelor descoperite au considerat, pe bună dreptate, că este vorba de o serie de schelete făcând parte dintr-o necropolă⁷.

În privința datării, datorită lipsei din toate mormintele a inventarului specific, părerile au oscilat. După prima campanie de săpături, în raportul preliminar publicat, autorii au înclinat să atribuie grupul de

morminte epocii bronzului, probabil culturii Glina III⁸, dar în anii următori, găsindu-se și alte morminte, unele în condiții stratigrafice mai concludente s-a făcut precizarea că ele datează din epoca neolitică și pot fi considerate ca aparținând culturii Gumelnița⁹.

În cele ce urmează, sîntem de părere, că este preferabil să prezentăm mai întîi sintetic datele despre toate scheletele din grupul de mor-

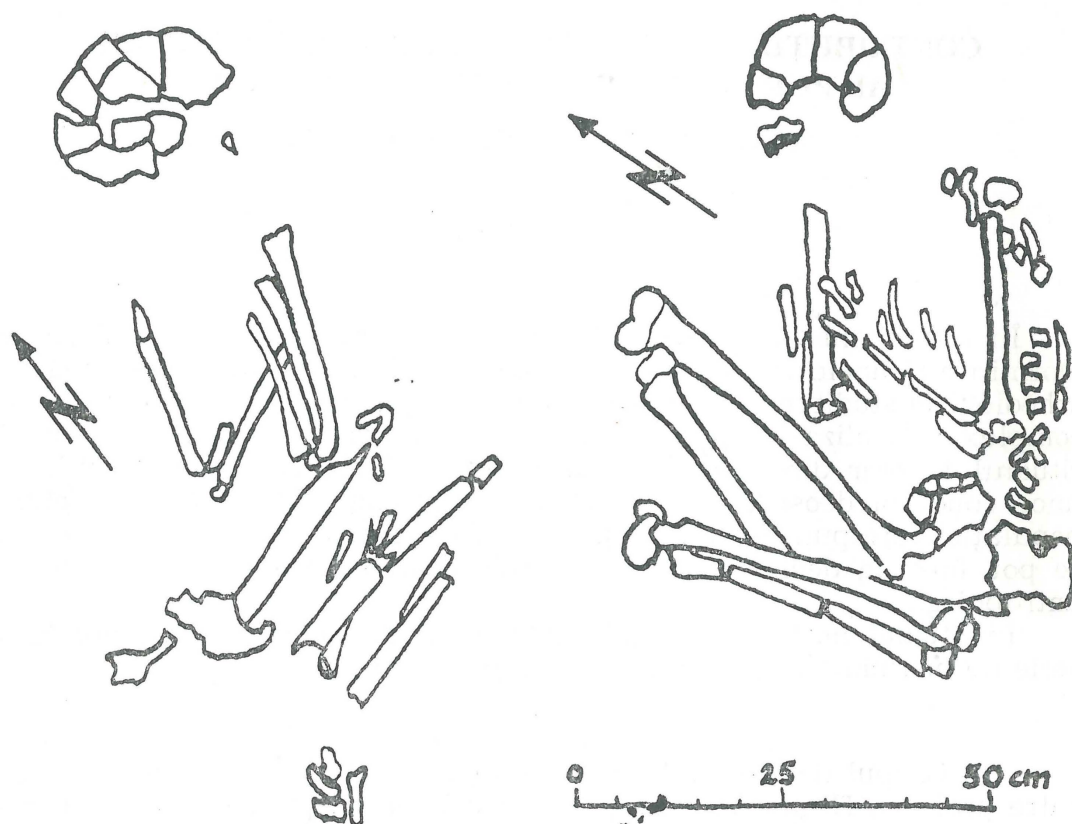

Fig. 1. Dridu. Scheletele din mormintele 8 și 1.

minte de la Dridu¹⁰, iar apoi în anexă să dăm descrierea pe scurt a fiecărui mormint.

În sectorul unde s-au găsit mormintele, pămîntul viu îl constituie lutul galben. Deasupra lui urmează două straturi de pămînt de culoare cafenie, cu o grosime de 0,50 m, cel inferior este de nuanță mai deschisă și cuprindea rare materiale neolitice de tip Gumelnița, unele găsite chiar în preajma mormintelor, iar cel superior era de culoare cafenie mai închisă. Din acest ultim strat s-au scos la iveală unele fragmente ceramice de tip Glina III și altele mai tîrzii.¹¹

Observații stratigrafice mai clare au fost făcute numai în dreptul mormîntului nr. 8. Scheletul amintit se afla în stratul de pămînt viu de culoare galbenă, dar deasupra osemintelor s-a observat că pămîntul galben fusese amestecat cu sol cafeniu deschis, iar din combinarea celor două

soluri a rezultat o umplutură cu o nuanță slabă cafenie. Scheletul era suprapus de stratul de pământ de culoare cafenie deschisă cu materiale neolitice, din care a fost săpată groapa mormântului menționat. Stratigrafic urma stratul de pământ de culoare cafenie închisă (caracterizat prin obiecte din epoca bronzului), *nederanjat* în dreptul mormântului.

Scheletele se aflau în general între 0,30 m și 1,32 m adâncime față de nivelul actual al solului, dar trebuie făcută precizarea că descoperi-

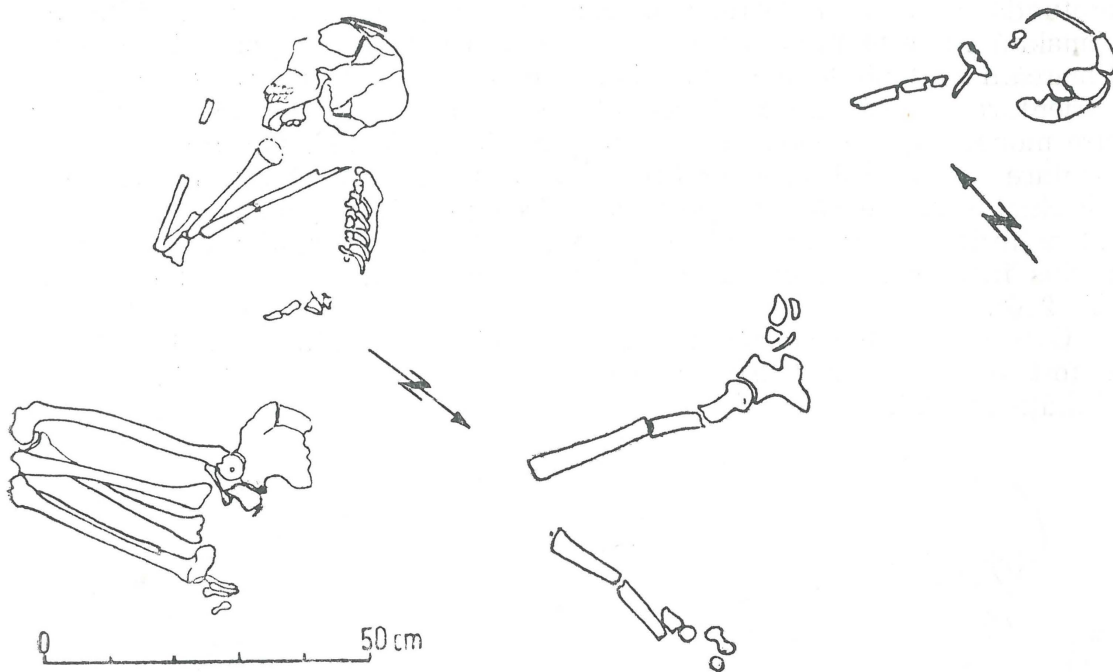

Fig. 2. Dridu. Scheletele din mormintele 4 și 2.

torii mormintelor, încă de la început, au subliniat faptul că o bună parte din stratul de pământ de culoare cafenie a fost spălat de apele de șiroire în decursul veacurilor, ceea ce cu alte cuvinte înseamnă că adâncimea reală a scheletelor s-a modificat cu timpul. Se cuvine remarcată și observația că scheletele zăceau în pământul viu de culoare galbenă sau la baza stratului de sol cafeniu deschis.¹²

Din cauza lipsei unei diferențieri clare a culorii solului și a pământului de umplutură, la nici unul din morminte, nu s-au putut delimita forma și cunoaște dimensiunile gropii funerare.

Datele pe care le vom prezenta se referă la cele nouă morminte descoperite. Toate scheletele au fost găsite în poziție chircită. În cinci cazuri ele erau chircite moderat, iar în altele trei erau chircite accentuat. Pentru a se realiza o astfel de poziție era nevoie desigur de ghemuirea forțată și de legarea strânsă a cadavrului. O parte din seria de schelete anume cinci din ele, erau chircite pe partea dreaptă, iar celelalte patru erau chircite pe partea stângă.

În ansamblu, orientarea scheletelor era foarte diferită. Se constată totuși o anumită preferință pentru înmormântarea cu craniul îndreptat pe direcții apropiate de est. Astfel, cinci din morminte prezintă o variabilitate de orientare între NE 45° și SSE 157°. Un schelet era orientat aproape de direcția nord (morm. nr. 8 = NNE 23°), iar altele două pe direcții sudice (morm. nr. 10 = SSE 175° și morm. nr. 1 = S 180°). În sfârșit, unul cu totul deosebit, era orientat cu craniul spre VSV 246°.

Am prezentat mai sus datele de ansamblu, dacă însă continuăm să aprofundăm analiza noastră, vom constata că, în realitate, variabilitatea semnalată nu este prea mare, dacă ținem seama de poziția scheletelor. Remarcăm că toate cele patru schelete chiruite pe partea stângă au avut o orientare apropiată, cu o variabilitate redusă de numai 44°, respectiv între morm. nr. 8 = NNE 23° și morm. nr. 5 = ENE 67°, este deci clară o orientare cu craniul spre sectorul cuprins între nord și est. În schimb, cele cinci schelete chiruite pe partea dreaptă prezintă o preferință, am zice oglindesc o regulă, evidentă pentru direcții apropiate de sectorul cuprins între est și sud. Excepție face numai mormântul nr. 4 orientat VSV 246°.

Oasele scheletelor dezvelite erau, în unele cazuri, bine păstrate, altele, au fost deranjate, în parte de rozătoare, ori s-au măcinat din cauza acidității solului.

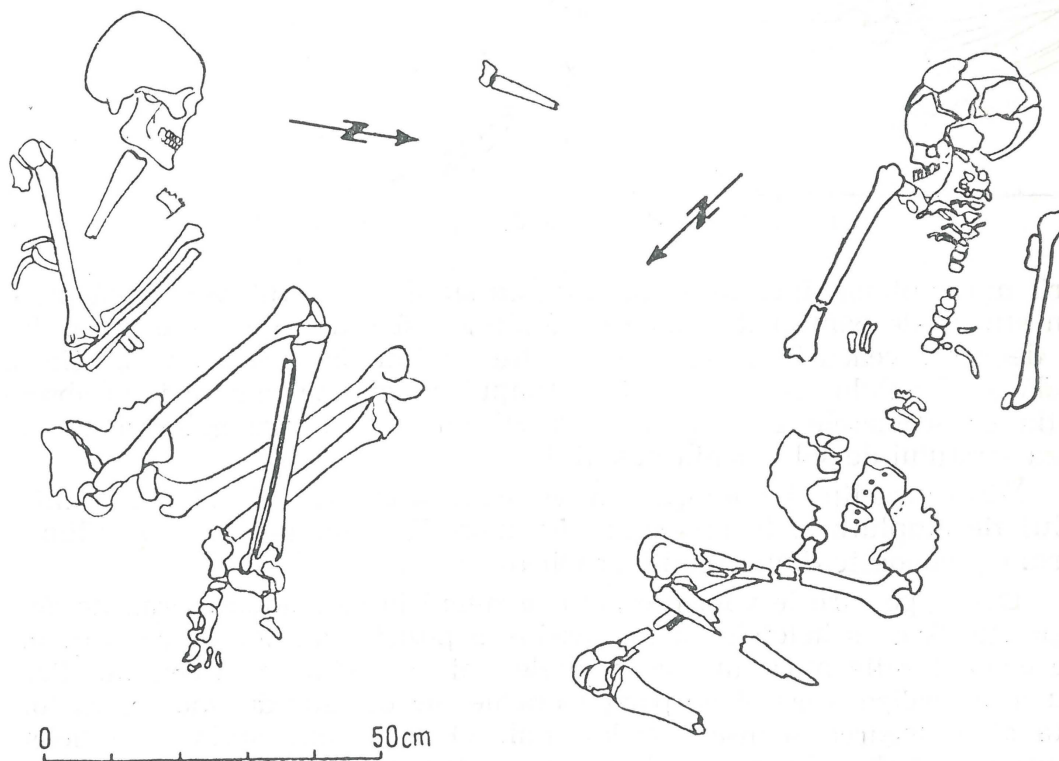

Fig. 3. Dridu. Scheletele din mormintele 5 și 6.

În privința poziției membrilor, se pare, că la ambele categorii de morminte, cu scheletele chirchite pe partea dreaptă sau pe partea stîngă, s-a pus în practică, de regulă, obiceiul de a se așeza brațele cu palmele în dreptul feței (la mormintele nr. 4 = 4, 5, 10 și probabil 2). Mai rar, o mînă era pusă cu palma dreaptă sub cap și cea stîngă cu palma pe mijlocul humerusului drept (la morm. nr. 1) sau ambele brațe erau îndoite din cot și așezate oarecum încrucișate pe piept.

La scheletele chirchite accentuat femurele, tibiile și peroneele au ajuns aproape paralele. Calcaneul aflîndu-se lîngă bazin.

După cum am amintit în nici unul din morminte nu s-au găsit obiecte, care să permită datarea lor sigură.

Din cele 9 schelete descoperite, opt au aparținut unor adulți și unul a fost de copil. Analiza comparativă a datelor în privința poziției chirchite pe o parte sau alta, arată că nu există o regulă, o corelație cu vîrsta decedaților. Adulții au fost îngropați în poziție chirchită atît pe partea stîngă, cît și pe partea dreaptă.

Lipsa inventarului provoacă unele greutăți în ceea ce privește datarea și atribuirea culturală a grupului de morminte de la Dridu. Ne avînd nici un fel de obiect trebuie să ne bazuim pe caracteristicile mormintelor studiate aici în comparație cu alte obiective funerare similare.

În cadrul ariei de răspîndire a comunităților culturii Gumelnița, în sud-estul țării noastre, se cunoaște o singură necropolă mai vastă, alcătuită din 126 de morminte. Este cea de pe malul de nord al fostului grind Grădiștea Ulmilor de la Vărăști, jud. Ialomița, cercetată în strînsă colaborare cu antropologii.¹³ De asemenea, se cunosc și o serie de morminte izolate găsite în cuprinsul sau în vecinătatea diferitelor așezări gumelnițene¹⁴. Atît lîngă scheletele din cuprinsul necropolei de la Vărăști, cît și în unele morminte izolate s-au descoperit obiecte specifice culturii Gumelnița, ceea ce asigură datarea lor corectă.

La Dridu, ca și în celelalte complexe funerare gumelnițene a fost practicat numai ritul inhumației. Pentru a asigura o datare mai precisă a complexului de la Dridu se cuvine să analizăm comparativ elementele ritualului funerar:

a) Adîncimea medie a gropilor mormintelor de la Dridu, ca și în celelalte descoperiri gumelnițene este de 1—1,20 m.

b) Obiceiul de a depune pe cei decedați în mormînt în poziție chirchită (moderată sau accentuată) pe partea stîngă (în majoritatea cazurilor) sau pe partea dreaptă este caracteristic pentru întreaga arie de răspîndire a comunităților culturii Gumelnița.

c) Orientarea majorității scheletelor din cadrul necropolei gumelnițene de la Vărăști era cea apropiată de direcția est cea pusă în practică de comunitatea de la Dridu era asemănătoare.

d) Poziția mîinilor se aseamănă, căci era de obicei cu palmele așezate în dreptul feței sau cu o palmă pusă sub cap, ca de altfel și la Dridu.

Ținând seama pe de o parte de observațiile stratigrafice făcute de descoperitorii grupului de schelete de la Dridu și pe de alta de elementele comparației făcute mai sus, ne socotim îndreptățiți să considerăm că scheletele descoperite la Dridu aparțin unei comunități a culturii Gumelnița, poate unei faze târzii a acestei culturi, dintr-o perioadă când a început să se producă în Cîmpia Dunării, un amestec între populația locală gumelnițeană și primele comunități mici pătrunse pașnic din spre stepele nord pontice.

Dat fiind numărul redus al seriei scheletelor de la Dridu pe temeiul studierii lor nu se pot formula concluzii de ordin antropologic și respectiv istoric, valabile pentru întregul areal al culturii Gumelnița, ci sînt specifice comunității respective și foarte probabil pentru grupul de comunități gumelnițene contemporane din lungul cursului mijlociu al râului Ialomița. Observațiile și determinările de ordin antropologic făcute de prof. Olga Necrasov și de Maria Cristescu vor servi însă ca elemente deosebit de utile pentru interpretarea mai amplă și a altor complexe funerare de același tip.

Din analiza antropologică făcută rezultă că din cele opt schelete de adulți cu oasele păstrate, în unele cazuri, destul de prost — ceea ce a îngreuiat determinările — patru sînt de femei și patru sînt de bărbați.¹⁵ Cel de-al nouălea schelet a fost al unui copil de cîțiva ani.

Ne-am fi așteptat ca poziția chirchită pe o parte sau pe alta să fie în directă legătură cu deosebirea de sex a celor înmormîntați, așa cum se întîmplă, de exemplu, în aria culturii Bodrogkeresztur din Ungaria. Comparînd observațiile arheologice de pe teren cu cele antropologice, rezultă că la Dridu din cele patru schelete de bărbați: două sînt chirchite pe partea dreaptă (morm. nr. 1 și morm. nr. 2) și două sînt chirchite pe partea stîngă (morm. nr. 5 și morm. nr. 8). În schimb, în cazul mormintelor de femei, din cele patru, trei schelete (morm. nr. 4, 6, 10) s-au găsit chirchite pe partea dreaptă și numai unul (morm. nr. 9) pe stînga. Aici este evidentă o predominare a chirchirii pe partea dreaptă.

Dacă ne referim la vîrsta indivizilor studiați, vom constata că în cadrul grupului de 4 schelete de bărbați, majoritatea au murit la aproximativ 30 de ani. Un singur individ a avut vîrsta de circa 50 de ani.¹⁶ În grupul de 4 schelete de femei de la Dridu, trei au aparținut unor tinere de circa 25 de ani și numai unul a aparținut unei femei de circa 40 de ani.¹⁷ Datele menționate constituie indicii cu privire la vîrsta medie de viață a femeilor și bărbaților din perioada dată, din sudul țării noastre.

În privința taliei bărbaților din grupul studiat datele sînt puține. Ele prezintă o variabilitate nu prea mare în funcție de metoda de calcul adoptată. Măsurătorile făcute conform metodei Manouvrier duc la concluzia că bărbații au avut înălțimea între mijlocie 164,5 cm și supramijlocie 167 cm. După metoda Trotter și Gleser, bărbații erau supramijlocii 168,5 pînă la înalți 172,5 cm. Talia femeilor era variabilă de la persoane de talie mică 145 cm la talie mijlocie de 155 cm.¹⁸

Atrage atenția faptul că potrivit calculelor făcute asupra craniilor, toate scheletele de bărbați aparțin tipului *dolichocran*, cu o variabilitate cuprinsă între 64,32 ultradolichocran și 74,58 dolichocran moderat. În schimb, toate craniile de femei aparțin tipului *mezocran*, cu o variabilitate cuprinsă între 76,05 și 78,45¹⁹. Este clar că din punct de vedere tipologic sînt două grupuri deosebite, cel al bărbaților de tip meditera-

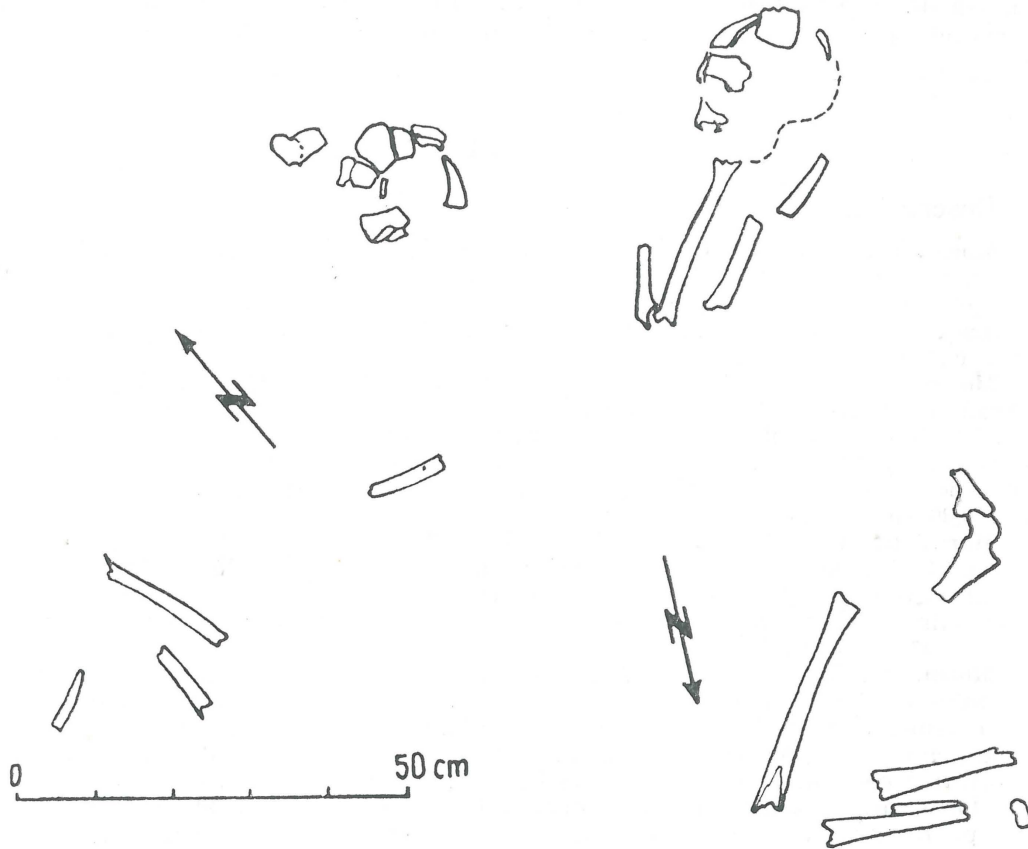

Fig. 4. Dridu. Scheletele din mormintele 9 și 10.

nean pe de o parte și cel al femeilor, care prezintă un amestec de caractere mediteranoide cu altele de caracter protoeuropoid atenuate. După părerea antropologilor, diferențierea celor două categorii poate fi explicată prin aceea că adesea în cadrul aceleiași populații, dolichocrania la femei este mai puțin accentuată decât la bărbați.²⁰ După părerea noastră, problema rămîne deschisă, urmînd ca prin cercetări viitoare asupra altor grupuri din aceeași perioadă și zonă să se constate dacă nu cumva este vorba în realitate de amestecul a două populații deosebite.

Se cuvin remarcate unele elemente specifice scheletelor din grupul de la Dridu. Două cranii de bărbați și unul de femei au cîte un os mic lambdatic, care eventual s-ar explica printr-un caracter ereditar²¹. Două cranii prezintă un prognatism accentuat²², mai ales craniul din morm.

nr. 4. Menționăm și existența la câteva schelete a unei suprafețe articulare suplimentare pentru astragal, indiciu că membrii comunității obișnuiau să parcurgă drumuri lungi sau să stea mult timp în poziție ghemuită.²³

Considerăm că prin prezentarea și interpretarea istorică a datelor obținute prin cercetarea arheologică și prin acea efectuată de antropologi, s-a adus o modestă contribuție la aprofundarea cunoștințelor noastre despre ritul și ritualul funerar al purtătorilor culturii Gumelnița, care au trăit în preajma cursului mijlociu al râului Ialomița.

ANEXA

Descrierea mormintelor

Morm. nr. 1: Schelet de adult, foarte probabil bărbat de circa 30 ani, chirchit moderat pe dreapta, cu craniul (indice 64,32, ultradolichocran) orientat spre sud 180°. Toracele așezat pe dreapta, coloana vertebrală arcuită. Palma dreaptă sub craniu. Genunchiul drept mai strins decât cel stâng. Lipsesc labele picioarelor. Zăcea în pământ cafeniu, la bază, la 1,03 m adâncime.

Morm. nr. 2: Schelet de bărbat de circa 25 ani, chirchit moderat pe dreapta, cu craniul (indice 72,87, dolichocran) orientat spre ESE 100°. Genunchii sînt pe aceeași linie cu călcîiele. Multe oase lipsă. S-au păstrat numai fragmente: din cutia craniană, de mandibulă, de humerus și de radius, o parte din bazin un femur cu o tibie, o porțiune din a doua tibie și oase din labele picioarelor. Se afla în strat cafeniu, la 0,30—0,32 m adâncime.

Morm. nr. 4: Schelet de femeie de circa 30 ani, chirchit accentuat pe dreapta, cu craniul (indice 76,05, mezocran) ușor răsturnat (lipsă oasele feței și frontalul orientat spre VSV 246°. S-au păstrat și câteva vertebre și coaste. Mîinile îndoite din cot cu palmele spre bărbie. Picioarele unul peste altul. Se afla în strat cafeniu, la bază, la 1,07—1,15 m adâncime.

Morm. nr. 5: Schelet de bărbat de circa 30 ani, chirchit moderat pe stînga cu craniul (indice 74,58, dolichocran moderat) aproape întreg orientat spre ENE 67°. Partea stîngă a mandibulei puțin deplasată. Lipsese mare parte din brațul stîng. Oasele picioarelor bine păstrate. Genunchiul drept mai sus de mijloc și mai aproape de corp, iar cel stîng mai jos. Se afla în pământ cafeniu la 1,27—1,32 m adâncime.

Morm. nr. 6: Schelet foarte probabil de femeie, de circa 40 ani, chirchit moderat pe dreapta, cu craniul (indice 77,41, mezocran) orientat spre SSE 157°. La dezvelire s-a observat că avea corpul pe spate, cu craniul întors spre dreapta. Din brațe s-au păstrat doar oasele humerus. Genunchii erau cu circa 10 cm mai sus de nivelul craniului și vertebrelor. Prin urmare, se pare că picioarele au fost așezate cu genunchii în sus și au căzut apoi lateral; încă de la dezvelire s-a remarcat că se aseamănă în privința poziției cu scheletele din mormintele cu ocră. Lipsesc tibiile și oasele labelor picioarelor. Se afla în pământ galben sub cafeniu, la 1,23 m adâncime.

Morm. nr. 7: Scheletul unui copil de cîțiva ani, chirchit probabil pe stînga. Oasele foarte prost păstrate. Craniul orientat cu aproximație spre NE 45°. S-a găsit numai o parte din calotă, cu un dinte, apoi câteva fragmente de vertebre și de femure. Zăcea în pământ galben, sub cel cafeniu, la 0,58—0,60 m adâncime.

Morm. nr. 8: Schelet aparținînd unui bărbat de circa 50 de ani, chirchit accentuat pe stînga, cu craniul (indice 69,39, hiperdolichocran) orientat spre NNE 23°. Cutia craniană era întreagă dar lipseau oasele feței, apoi vertebrele și coastele. Mîinile au fost încrucișate pe piept. Picioarele erau strînse. Zăcea pe lutul galben, sub cafeniu, la 0,88 m adâncime.

Morm. nr. 9: Scheletul unei femei de circa 25 ani, chirchită moderat pe stînga, cu craniul (indice 78,45?, mezocran), orientat spre NE 45°. S-au păstrat oase

din cutia craniană și patru fragmente de oase lungi. Mormîntul a fost tăiat și deranjat de o groapă din a doua epocă a fierului. Scheletul zăcea pe pămînt galben, la 0,70 m adîncime.

Morm. nr. 10: Scheletul unei femei de circa 25 ani, chircită pe dreapta, cu craniul (indice 77,38, mezocran), orientat spre SSE 175°. Oasele foarte prost păstrate. S-au găsit numai cîteva oase din craniu, de la mîini, un fragment de os iliac și părți din femure și tibii. Zăcea sub stratul de pămînt cafeniu, la 0,82 m adîncime.

(Descrierea s-a făcut în funcție de notițele de pe teren ale Eugeniei Zaharia, căreia îi mulțumim și pe această cale. Indicii cranieni sînt preluați din studiul amintit al prof. Olga Necrasov și Maria Cristescu. Nici un mormînt nu a avut inventar).

NOTE

¹ Eugen Comșa. *Die Bestattungssitten im rumänischen Neolithikum*. In: *Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte*, 58, 1974, Halle/Saale, p. 113—156.

² Ion Nestor și Eugenia Zaharia, *Sondajele de la Dridu*, în *Materiale*, V, 1959, p. 547.

³ Ion Nestor și Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 600.

⁴ Ion Nestor și Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 567.

⁵ Olga Necrasov și Maria Cristescu, *Étude anthropologique des squelettes de Dridu (Culture Gumelnitza)*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, N.S., sect. II, științe naturale, tomul VII, 1961, 1, p. 54—65.

⁶ Ion Nestor și Eugenia Zaharia, *op. cit.* în *Materiale*, VII, 1961, p. 567.

⁷ Ion Nestor și Eugenia Zaharia, *op. cit.*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 600.

⁸ Ion Nestor și Eugenia Zaharia, *op. cit.*, în *Materiale*, V, 1959, p. 547.

⁹ Ion Nestor și Eugenia Zaharia, *op. cit.* în *Materiale*, VI, 1959, p. 600.

¹⁰ O primă prezentare a grupului a fost făcută de Eugen Comșa în studiul *Considérations sur le rite funéraire de la culture de Gumelnitza*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 6—7.

¹¹ Ion Nestor și Eugenia Zaharia, *op. cit.*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 600.

¹² Ion Nestor și Eugenia Zaharia, *op. cit.*, în *Materiale*, V, 1959, p. 547.

¹³ O prezentare și interpretare amănunțită a necropolei s-a făcut de Eugen Comșa, *op. cit.*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 5—30.

¹⁴ *Ibidem*, p. 5—30.

¹⁵ Olga Necrasov și Maria Cristescu, *op. cit.*, p. 53.

¹⁶ *Ibidem*, p. 53 și 57—58.

¹⁷ *Ibidem*, p. 53 și 56—57.

¹⁸ *Ibidem*, p. 53—65.

¹⁹ *Ibidem*, p. 53—65.

²⁰ *Ibidem*, p. 60.

²¹ *Ibidem*, p. 60.

²² *Ibidem*, p. 60.

²³ *Ibidem*, p. 59.

CONTRIBUTION À LA CONNAISSANCE DU RITE FUNÉRAIRE DES PORTEURS DE LA CULTURE GUMELNIȚA

(Les tombes de Dridu)

Résumée

Les tombes de Dridu ont été découverts par Ion Nestor et Eugenia Zaharia.

Tous les squelettes ont été en position accroupie: quatre sur la côté gauche (avec une orientation entre NNE 23° et ENE 67°) et cinq sur la côté droite (orientées entre ESE 100° et S 180°). Aucun tombe n'avait pas contenu de l'inventaire funéraire.

Dans huit tombes ont été enterrés des adultes (dont 4 femmes et 4 hommes) et dans un tombe il y avait un squelette d'un enfant.

D'après les constatations des anthropologues les hommes sont morts en général vers 30 années et les femmes vers 25 années. Tous les hommes sont dolichocrânes et appartiennent à un type méditerranéenne, tandis que les femmes sont mesocrânes, présentant une métissage méditerranéenne avec des traces protoeuropéennes atenuées.

Les tombes de Dridu ont été datées d'après quelques observations stratigraphiques, ainsi que par un étude comparative avec la nécropole de Vărăști (fouillée par Eug. Comşa).